

Kur'an'da Allah'ın Varlığının Akli Delilleri

SONNUR GÜNAYDIN ASAN^a FATİH ŞİMŞEK^b

Öz: Günümüzde, dünya üzerinde yaygınlaştırılmaya çalışılan akımlardan biri Allah'a imanın akla dayanmadığı iddiasıdır. Yapılan iddia ile inançla bilim tezatmış gibi gösterilmekte ve insanlar bu yolla inançlarından uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Buradaki amaç ise insanların inanç ve inançtan doğan kültür birliğini ortadan kaldırmaktır. Şayet bu gerçekleşir ise milli birlik ve beraberlik ortadan kalkacak; devletler içten çökertilerek güçsüz bir hale getirilecektir. Böylece, o ülkeyi sömürge haline getirmek hatta işgal etmek mümkün olacaktır. Bu anlayış maalesef sömürgeci devletler tarafından artık siyasi bir politika haline getirilmiştir. Hâlbuki güçlü bir devlet ve dünyada söz sahibi bir millet olabilmenin en önemli yollarından biri de inancına ve kültürüne sahip çıkabilmektir. Bu noktada Müslümanların en önemli avantajları, sahip oldukları Allah inancının akla ve mantığa son derece uygun bir inanç olmasıdır. Bize doğuştan verilen güçlü bir yaratıcıya 'inanma ihtiyacı duygusu' akıl ve bilimle de örtüştüğü anda inkâr edilemez bir noktaya ulaşır. Günümüzde bilimin ulaştığı seviye, Allah'ı görüyormuş gibi ispat ve bulguların ortaya çıktığı bir noktadadır. Bu, son derece doğal bir durumdur. Zira bize akli ve mantığı veren ile inancı gönderen aynı kaynaktır. O da Allah'tır. Bu çalışmada ise, İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an'da Allah'ın varlığının akli delilleri açıklanarak aynı zamanda İslami kaynakların da Allah'ın varlığını ispatladığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, akli deliler, mantık, bilim, iman.

^a MEB, Samsun İlkadım 15 Temmuz Şehitler İmam Hatip Ortaokulu
sonnurhoca55@gmail.com

^b MEB, Samsun İlkadım 15 Temmuz Şehitler İmam Hatip Ortaokulu

Positioning Religion in Contemporary Philosophy of Science

Abstract: One of the movements being tried to be popularized in the world today is the claim that belief in God is not based on reason. With the claim made, faith and science are portrayed as contradictory, and people are trying to be distracted from their beliefs in this way. The aim here is to eliminate people's faith and cultural unity arising from faith. If this happens, national unity and solidarity will disappear; States will collapse from within and become powerless. Thus, it will be possible to colonize or even occupy that country. Unfortunately, this understanding has now been turned into a political policy by colonial states. However, one of the most important ways to become a strong state and nation with a say in the world is to protect its faith and culture. At this point, the most important advantage of Muslims is that their belief in Allah is a belief that is extremely compatible with reason and logic. The 'feeling of need to believe in a powerful creator' given to us from birth is undeniable when it coincides with reason and science. The level that science has reached today is at a point where evidence and findings emerge as if we can see God. This is an extremely natural situation. Because the one who gives us reason and logic and the one who sends us faith are the same source. He is also Allah. In this study, the rational evidence for the existence of Allah is explained in the Quran, the main source of the Islamic religion, and it is also shown that Islamic sources also prove the existence of Allah.

Keywords: Quran, mental evidence, logic, science, faith..

Giriş

İlk insan ve ilk Peygamber olarak kabul edilen Hz. Adem'den bu yana Allah'a iman var olagelmiş bir inançtır. Daha sonraki süreçlerde sayısız inanç ya da inançsızlık ortaya çıktı ise de dünya kuruldu kurulalı bir Allah inancının var olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

İnanç denilen kavram ise bir düşünceye sıkı şekilde bağlılığı ifade eder.¹ Akıl ve irade sahibi olan insanoğlunun inanç sahibi olması için de inancın akla ve mantığa uygun olması icap eder. Nitekim doğru inanç her zaman akla ve mantığa uygun olmuştur. Bu bağlamda Allah'a imanın da doğru bir şekilde olabilmesi için akla ve mantığa dayanması gerekir. Zaten Allah'a inancı akli ve mantıki deliller ile bulunan bir yaratıcı olarak karşımıza çıkar. Aksi takdirde inanç kör ve dayanaksız bir hale gelir. Gerçi bazı insanlar bilgisizlikten ya da farklı niyetlerle bakıştan kaynaklanan niyetlerle inancın akla dayanmadığını iddia etseler de Allah'ın varlığı ve birliği delillere dayanan bir inançtır. Hatta bu deliller öyle güçlü akli delillerdir ki ispat noktasına gelmiştir.

Günümüzde, aklın rehberliğinde hareket ederek Allah inancının zorunlu olarak ortaya çıktığı birçok delille ispatlanmıştır. Bu delillerden bazıları kelimeler olarak bildiğimiz hudus, nizam, imkân ve ilk hareket gibi delillerdir. Bunun yanı sıra kozmolojik delil, akıllı tasarım delili teleolojik deliller gibi bilimsel deliller de gelişmiş ve gelişmeye de devam etmektedir. Ancak, biz bu çalışmada Kur'an'da bulunan Allah'ın varlığı ile ilgili akli ve bilimsel delilleri ele alacağız. Zira evreni ve üzerindeki kanunları yaratan Allah'ın zatına ait kitabı olan Kur'an-ı kerim de incelendiğinde Kur'an'ın akli ve bilimsel delillerle bezendiği görülecektir.

Tanrı'nın varlığını "ispat etmek" veya en azından böyle bir fikri çabaya koyulmak, felsefe ve ilahiyatın en merkezî problemi olagelmiştir. Felsefe tarihinde yer tutmuş hemen hemen hiç bir ciddi filozof yoktur ki, bu tarihî ve çetin problem hakkında bir şeyler söylememiş olsun. Bu alanda ciltler dolusu düşünceler orta-

¹ Mehmet Sürmeli, *Dini Terimler Sözlüğü* (Ankara: Meb. Yayınları, 2009), 168.

ya konmasına rağmen, günümüz felsefe ve ilahiyat çevrelerinde hemen her ay yeni bir kitabın ve çok sayıda ciddi makalenin yayınlanması, konunun canlılığını göstermesi bakımından, oldukça dikkat çekicidir.²

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın varlığı hakkında mükemmel denilebilecek mantıki deliller bulunmaktadır. On dört yüzyıl önce inen bu ayetlerin bir kısmının ifade ettiği incelikler ancak pozitif bilimlerin ilerlediği çağımızda anlaşılabilir. Bilimin ilerlemesiyle elbette başka anlamlar da keşfedilecektir. Bu ayetlerden bazılarının meali şöyledir:

“Gerçeği benimsememekte ısrar edenler bilmiyorlar mı ki gökler ve yer önceleri bitişik bir halde iken biz onları ayırdık, yaşayan her şeyi de sudan yarattık. Hala inanmayacaklar mı?”³

“Yeryüzünü uzatıp düzleyen, orada sağlam dağlar yükselten, ırmaklar akıtan O'dur. Her türlü meyveden çift yaratan geceyi gündüze bürüyen yine O dur. Bütün bunlarda iyi düşünenler için kesin belgeler vardır. Yeryüzünde yan yana bulunan arazi parçaları, üzüm bağları, ekinler, tek gövdeli, çatal gövdeli, dallı-budaklı hurmalıklar vardır. Hepsi aynı sudan sulandığı halde biz onların yemişini birbirinden üstün kılıyoruz. Muhakkak ki bunlarda aklını kullanan insanlar için ibretler vardır”⁴.

Kur'an-ı Kerim'de çokça kullanılan bu delil erken dönemlerden itibaren İslam bilginlerinin ilgisini çekmiş ve hakkında müstakil eserler kaleme alınmıştır.

20. Yüzyılda elde edilen modern bilimin verileriyle, dünyadaki canlılığın oluşması için evrende çok hassas ayarların gerektiğini ve canlıların zannedilenden çok daha kompleks olduklarını öğrenilmiştir. Bu yeni verilere dayalı tasarım delili yaklaşımları artık sırf analogilere (benzetmelere) dayanmamakta, olasılık hesabı gibi matematiksel yaklaşımlarla daha objektif bir bakış açısı mümkün olmaktadır.

² Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, Ekim 2010), 19.

³ Enbiyâ 8 / 30.

⁴ Ra'd 13/3-4.

Kur'an'da Allah'ın varlığını mantiki olarak ispatlayan delilleri; İnsan ve yaratılışı ile ilgili ayetler, Hayvan ve bitkilerin yaratılışı ile ilgili ayetler ve Evren ve tabiat ile ilgili ayetler olmak üzere üç grupta sınıflandırmak mümkündür.

İnsan ve Yaratılışı ile İlgili Ayetler

İnsanın Yaratılışı

Kuran'da insanın yaratılışı ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetler incelendiğinde günümüzde ortaya çıkan bilimsel verilerle örtüşükleri görülmektedir. Örneğin bazı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır.

“İnsanı çamurdan oluşan bir özden yarattık”.⁵

“O, yarattığı her şeyi güzel yaratmıştır. Ve insanın yaratılışına çamurdan başlamıştır”⁶.

“Sizi topraktan yaratması O'nun delillerindedir”.⁷

Kur'an, insan yaratılırken kullanılan hammaddelerin toprak ve su olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an, bazen bu hammaddeleri ayrı ayrı vurgulamakta, bazen de insanın, çamurdan yaratıldığını söyleyip; toprak ve suyun bileşiminden yaratıldığını açıklamaktadır.

Amerika'daki bir kimya bürosunun yaptığı analize göre insan vücudunun % 65'i oksijen, % 18'i karbon, % 10'u hidrojen, % 3'ü azot, % 1,5'i kalsiyum, % 1'i fosfor, geri kalanı da diğer elementlerdir. Allah'ın muhteşem sanatı sayesinde tüm bu cansız ve şuur-suz atomlar belli bir şekilde birleşerek insanı meydana getirmektedir. İşin daha da ilginç tarafı söz konusu maddelerin hammadde olarak son derece düşük bir değere sahip olmasıdır. Oranları verilen temel maddelerin New York Borsası'ndaki yaklaşık değeri 5 dolar civarındadır. Bazen kendimizi bir şey sanarak hem Allah'a hem de etrafımıza karşı kibirleniriz. Oysa “ben” dediğimiz şeyin bedensel boyutunu meydana getiren elementlerin maddi değeri 5 doları geçmemektedir. Allah maddi anlamda değersiz olan mal-

⁵ Mü'minûn 23/12.

⁶ Secde 32/7.

⁷ Rûm 30/20.

zemelerden insan mucizesini var etmektedir. Bu mucizenin hikmeti malzemede değil malzemeyi yaratan ve en güzel surette şekillendiren Allah'tadır.⁸

“Gerçekten de insanı karışımı bir damla sudan yarattık. Onu deniyoruz. Bu yüzden onu işiten ve gören yaptık”.⁹

“İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor? Kendisi dökülmüş menide bir damla değil miydi?”¹⁰

Bilimsel araştırmaların sonucunda da belirtilen, tam da ayette ifade edildiği şekli ile insanın yaşam serüveni karışımı bir sudan başlamış olmasıdır. Ancak gelişmiş mikroskoplar sayesinde bilinmesi mümkün hale gelen bu gerçeğin Kur'an'da özenle seçilmiş kelimeler ile ifade edilmesi son derece hayranlık vericidir.

Bunun yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılırken cinsiyeti erkeğin menisinden belirlendiği dahi belirtilmiştir.

“Gerçekten de O (Allah), erkek ve dişi olarak iki çifti yaratan-dır. Akıtılan meninin bir damlasından”.¹¹

Çok eski dönemlerinden beri doğan çocuğun cinsiyetinin anne ile alakalı olduğu kabul edilmiştir. Özellikle erkek çocuğa sahip olmanın üstünlük göstergesi sayıldığı toplumlarda erkek çocuk doğurmamak maalesef kadının bir kusuru olarak kabul edilmiştir. Hatta günümüzde bile bazı erkeklerin, bu tarz tavırlar gösterdiklerine tanık olmak mümkündür. Oysa modern bilim bu kabulün son derece yanlış olduğunu net bir şekilde ortaya koydu. Çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi erkek spermine dayanmaktadır. Çocuğun cinsiyetini spermin belirlediği gerçeği bilim çevreleri tarafından yakın tarihte keşfettiği bir bilgidir. Oysa Kur'an 7. yüzyılda bu gerçeğe işaret ederek; ateizm ve deizm ilahi bir kitap olduğunu ve bunu gönderen bir yaratıcı olduğunu ispat etmiştir.

“Sonra onu dayanıklı bir karar yerinde bir damlacık haline ge-

⁸ Sonnur Günaydın Asan; *Beni Kandıramazsın* Ateizm ve Deizmdeki Mantık Aldatmacaları, (İstanbul: Bilimkent Yayınları, 2019), 79.

⁹ İnsan 76/2.

¹⁰ Kıyamet 75/36-37.

¹¹ Necm 53/45-46.

tirdik. Sonra o damlacığı asılıp tutunan bir şeye dönüştürdük...".¹²

Embriyonun asılıp tutunacağı yeri keşfi ve bu noktaya tutunmak için kimya eğitimi görmüşçesine gerçekleştirmiş olduğu hareketleri, embriyonun büyük bir planın parçası olarak Allah tarafından sevk edildiğinin delilidir. Ana rahmindeki embriyo hücreleri, onları inceleyenler tarafından üstün akıl sahibi varlıklar zannedilebilecek kadar harika işler gerçekleştirirler. Embriyo hücrelerinin bilinçliymiş gibi gerçekleştirdikleri hareketlerden etkilenen Purdue Üniversitesi biyoloji bölümü hocalarından Laurie Iten şöyle söylemektedir: "Hücrelerin birbirleri ile konuştuklarına inanıyoruz. Onlar dilsiz değiller."

Kur'an ve bilim arasındaki mucizevî uyumu fark etmesi üzerine Müslüman olan tıp doktoru Prof. Dr. Maurice Bucaille, insanın üreyişine dair bilimsel bilgileri ifade ettikten sonra şöyle söylüyordu: "Hâlâ hayalci doktrinlerin itibar gördüğü bu 18. yüzyıldan bin küsur yıl önce insanlar Kur'an ile tanışmışlardı. Onun insanın üreyişi konusundaki haberleri, sade tabirler içerisinde temel gerçekleri ifade etmekteydi ki, bunları keşfetmek için insanlar asırlarını vereceklerdir."

Kuran'ın embriyoloji üzerine söylediklerinin, bir insanın bilgiyle 7. yüzyılda söylenmesinin mümkün olmadığını ifade eden Toronto Üniversitesi anatomi bölümü hocalarından Prof. Dr. Keith Moore ise şöyle söylüyordu: "Kuran'ın insanın gelişimi üzerine söylediklerinin 7. yüzyılda söylenmesine imkân yoktur. Hatta bundan bir asır önce bile bu bilgiler tam bilinmiyordu. Bu ayetleri ancak şu anda hakkıyla anlıyoruz, çünkü modern embriyolojinin gelişimi bu ayetleri anlamamıza olanak tanımıştır." Bilim tarihi doğru bir şekilde incelendiğinde insanın anne karnındaki gelişim aşamalarının tek bir yanlışa sapılmadan net bir biçimde ortaya konulduğu Kur'an dışında bir kaynak yoktur. Örneğin insanın anne rahminde "asılıp tutunan" bir aşama geçirdiğini söyleyen ayetler ele alındığında Kur'an dışında tarih boyunca bu bilgiyi açıklayan tek bir kaynak bile gösterilemez. Mikroskobun icadı ve

¹² Mü'minûn 23/13-14.

geliştirilmesi ile fizyoloji, anatomi ve embriyoloji gibi alanlardaki bilginin artması ve tüm bu birikimin birleşimi sonucu bilimsel anlamda bu bilginin elde edilmesi mümkün hale gelmiştir.

“(…) Sonra o damlacığı asılıp tutunan bir şeye dönüştürdük. Sonra asılıp tutunan şeyi, bir çiğnemlik et parçası haline getirdik”.¹³

Kur’an anne rahminde geçirdiğimiz “asılıp tutunma” (alaka) aşamasından sonra “bir çiğnemlik et” (mudga) aşamasına geçildiğinin söylenmesi Kur’an’ı gönderen ile insanı yaratanın aynı olduğunu gösteren önemli bir ispattır. Anne rahmindeki embriyo gerçekten de hem ufaklığından hem de kemiklerin daha ileride oluşacak olmasından dolayı bir çiğnemlik et görünümündedir. Ayrıca embriyo anne karnında geçirdiği aşamaların birinde tam da ayette ifade edildiği şekilde üzerinde diş izleri varmış gibi bir şekle sahiptir. Kuran’da “bir çiğnemlik et” haline gelişimize dikkat çekilmesi çok mucizevî bir ifadedir.

“Bir çiğnemlik et” ifadesi aynı zamanda Hac Suresi’nin beşinci ayetinde geçmekte ve ayette “kısmen belli kısmen belirsiz bir çiğnemlik et parçasından” yaratıldığımız söylenmektedir. Gerçekten bu aşamada embriyo gözle görülecek kadar belli, detayların anlaşılamayacağı kadar belirsiz bir büyüklükte olduğundan, “kısmen belli kısmen belirsiz” tabiriyle uyum içindedir. İnsanın baş, gövde, ayak, iç organlar gibi ayrı vücut bölümlerinden bir kısmı belli olmaya başladığı, bir kısmı ise belli olmadığı için de bu aşama için “kısmen belli kısmen belirsiz” tabirinin geçmesi son derece anlamlıdır.

Prof. Dr. Keith L. Moore, Kuran’da “bir çiğnemlik et” diye bahsedilen dönem hakkında şunları söylemektedir: “Söz konusu ayetlerin ne demek istediğini, bu dönemdeki embriyoyu incelediğimiz zaman hayretle öğrendik. Çünkü embriyo 28 günlükken üzerinde tesbihimsi bir yapı meydana geliyor ve bunlar görünüş olarak aynı diş izlerine benziyordu. Bu dönemdeki embriyonun plastikten bir modelini yaptık ve onu çiğneyerek üzerinde diş izle-

¹³ Mü’minûn 23/14.

rimizi bıraktık. Ortaya çıkan manzara incelediğimiz aşamadaki embriyoya olağanüstü derecede benziyor ve Kur'an'ın insan embriyosundan neden bir çığnemlik et olarak bahsettiğini çok güzel açıklıyordu" der.

"Sizi bayağı bir sudan yaratmadık mı?" "Ve sonra da- yanıklı bir yere yerleştirdik bilinen bir süreye kadar".¹⁴

Bu ayette ana rahminin sağlam, dayanıklı yapısına işaret edilmektedir. Rahim, kadının leğen kemiği boşluğunun tam ortasında bulunduğu için gayet güvenli bir yere yerleştirilmiştir. Erkekke bu organa karşılık gelecek bir organ yoktur. Rahim adalelerden yapılmış sağlam bir duvara sahip, içi boş bir organdır. Armut şeklindedir. Ergin bir kadında uzunluğu sekiz, eni beş, yüksekliği iki buçuk santimetredir. Ufak bir kütle olan rahim, hamileliğin sonunda iyice genişler. Hamilelik dışında rahmin ağırlığı elli gram kadardır. Hamileliğin sonunda ise bin gramı bile geçer. İçindeki çocuk yerine göre beş bin grama kadar bile çıkabilir. Bu ise rahim ağırlığının yüz kat artması demektir.

İnsan vücudunda bu kadar çabuk büyüyen, bu kadar hızlı değişme kabiliyeti gösteren tek organ rahimdir. Rahim sık ve kalın kaslarıyla, özel yaratılışıyla birkaç santimetreden başlayarak gittikçe büyüyen cenini, tüm dış darbelerden ve olumsuzluklardan korur. İnsanın en aciz aşamalarını, yaşamını yitirmeden devam ettirebilmesi, rahmin sağlam yaratılışı sayesinde. Embriyo için olmuş ve olabilecek en sağlam, en uygun yer ana rahmidir. Kur'an'ın dikkat çektiği rahmin sağlam yaratılışını incelememiz, yaratılışımızın ilk aşamalarında beri Allah'ın şefkatinin her şeyi ayarladığının bir delilidir.

Bununla beraber Kur'an-ı Kerim insanın yaratılışında üç karanlığın bulunduğu bahseder.

"Sizi annelerinizin karınlarında üç karanlıkta bir yaratılıştan diğer yaratılışa geçirerek yaratmaktadır"¹⁵ buyrulmaktadır.

Anne karındaki cenin çok hassas bir varlıktır. Cenin eğer

¹⁴ Mürselât Suresi 77/20-21.

¹⁵ Zümer 39/6.

özel bir korunmaya sahip olmasaydı; sıcak, soğuk, ısı değişimleri, darbeler, annenin ani hareketleri cenine ya büyük bir zarar verecek ya da cenini öldüreceklerdi. Annenin karnındaki üç bölge (karın duvarı, rahim duvarı, amnion kesesi) cenini tüm bu dış tehlikelere karşı korur.

Kuran'ın indiği 7. asırda insanların amnion kesesinden ya da rahim duvarından haberleri yoktu. Peki o zaman Kuran'ın anne karnındaki üç karanlığa işaret etmesi nasıl açıklanabilir? Hiç şüphesiz bu ifadeyi Kuran'ın indiği dönemin bilgi seviyesiyle açıklamaya olanak yoktur. Bu bilgiyi ancak en mükemmel yaratılışı meydana getirmiş olan bildirebilir ki O da Allah'tır.¹⁶

Hem bedensel yapısı hem de manevi boyutu açısından gerçekten de insan bir mucizedir. İnsanın gizemleri keşfedildikçe Allah'ın üstün sanatının izleri insanda görülmektedir. Beynin işleyişi, hücrelerin karmaşıklığı, DNA, RNA, damar sistemi, kalbin ve ciğerlerin fonksiyonları, kas ve iskelet yapısı ile sindirim ve boşaltım sistemlerinin muhteşem uyumu insanı kendi varlığına hayran bırakmaktadır. Tek başlarına hiçbir şey ifade etmeyen bunca organ ve biyolojik mekanizmanın bir arada mükemmel bir orkestra gibi birbiri ile uyumlu işleyişi ve hem kendi benliğini hem de Evren'i anlayabilecek bir zihne sahip olması ile insan, tam anlamıyla bir mucizedir. Ateist bilim adamlarının araştırmalar sonucunda Tanrı'ya inanmaya başlamaları bu durumun da en güzel göstergesidir. İngiliz The Sunday Times gazetesinde yer alan "Genomu Çözen Adam, Tanrı'yı Buldum Diyor" başlıklı haberde sözü edilen Francis Collins bu konuda önemli bir örnektir. Francis Collins, sonuçları 2001 yılında açıklanan ünlü "İnsan Genomu Projesini" yürüten ABD Ulusal İnsan Genomu Araştırma Enstitüsünün başkanıdır.

Bu enstitüde görevli üst düzey bilim adamlarından biri olan Gene Meyers de 2001 yılında yaptığı bir açıklama ile DNA'da "muazzam bir bilgi bulunduğunu" ve bu bilgi bankasının "Tasarlanmış" olduğunu düşündüğünü söylemiş, bu açıklama medyaya "Bilim Adamı DNA'da Yaratıcıyı Görüyor" gibi başlıklarla yansı-

¹⁶ Günaydın Asan; Beni Kandıramazsın, 87

mıştı. Francis Collins de aynı şeyi söylemiş, hatta sadece söylemekle kalmamış, bu konuda *The Language of God* (Tanrı'nın Dili) adlı bir kitap yazmıştır. Francis Collins DNA'yı incelemenin bilim ve din çatışması yönündeki klişeleri desteklemek bir yana "Tanrı'nın eserlerine bakabilme" şansını vermiş olduğunu açıklayarak bakış açısını şöyle özetlemiştir: "Bilimsel bir keşif yaptığınızda, bu bilim adına heyecanlı bir andır, çünkü uzun zamandır bunu aramaktasınız ve nihayet bulmuşsunuzdur. Ama aynı zamanda benim yaratıcıya yakınlık hissettiğim bir andır bu, çünkü o ana kadar sadece Tanrı'nın bildiği fakat hiçbir insanın haberdar olmadığı bir şeyi kavradığımı hissederim".

Francis Collins DNA'daki genetik bilgi hakkında ise şu yorumu yapmıştır: "İnsanoğlu hakkındaki tüm bilgileri ve sırları taşıyan bu 3,1 milyar harflik talimatname kitabı karşınıza çıktığında, bunu sayfa sayfa incelemeye başladığınızda, hayranlık duygusuna kapılmamak elde değil. Bu sayfalara baktığımda, bunların bana Tanrı'nın zihni hakkında bir ipucu verdiğini düşünmekten kendimi alamıyorum".

Bazı okurlar Francis Collins'in bu açıklamalarına "dindar insanlar her şeye din gözüyle bakıyor, o yüzden sübjektif yorumlar yapıyorlar" diye dudak bükebilirler. Ancak Francis Collins'in yaşam hikâyesi hiç de böyle değildir. Ünlü bilim adamı 27 yaşına kadar bir ateist olarak yaşamış, ateizmden vazgeçmesini sağlayan süreç, bazı hastaların din sayesinde büyük manevi güç kazandıklarını fark etmesi ile başlamıştır. Daha sonra ünlü Hristiyan düşünür C. S. Lewis'n Tanrı'nın varlığı ile ilgili rasyonel argümanlarını incelemiş ve bunlardan etkilenmiştir. Görünen o ki Francis Collins, DNA'da bulduğu muazzam bilgi sayesinde Tanrı'nın varlığı hakkında kesin olarak ikna olmuştur. Kısacası Francis Collins, bilimden yola çıkarak Tanrı'ya inanmaya başlamıştır. Mantık ve aklın yolundan giderek Tanrı'yı bulmayı başaran bilim adamlarındandır

Kemikler

Kur'an-ı Kerim insanın kemiklerinin yaratılışından da bahseder.

“(…) Kemiklere de bir bak. Nasıl yerli yerince düzenliyoruz onları ve sonra da onlara et giydiriyoruz...”¹⁷

Görüldüğü gibi ayet, kemiklerin kasla sarılmasını vurgulamadan önce iskelet yapımıza dikkat çekmekte ve bu yapının incelenmesine teşvik etmektedir. Tam anlamıyla bir mühendislik harikası olan iskelet sistemimiz her biri ihtiyacımıza göre ölçülüp biçilmiş değişik boyutlarda 206 kemikten meydana gelmektedir. İskeletimiz, eklemler ve bağlarla birbirine tutturulmuş; atlama, koşma, eğilme, oturma ve benzeri hareketler için son derece hassas şekilde ölçülerek, planlanarak inşa edilmiş kemikten bir kule gibidir. Her hareketimizde farkına varmadan ve zorlanmadan kullandığımız iskeletimizin hizmetimize verilmiş olması sayesinde günlük hayatımızı sürdürürüz. Bu eşsiz mimari yapıya ister mühendis ister doktor gözüyle bakılsın, bu yapı karşısında bildiklerinizin ne kadar yetersiz kaldığı kolaylıkla görülecektir. İskeletimiz vücudumuza dayanak oluşturur, organlarımızı mükemmel bir şekilde korur, sinir ve kas sistemlerinin bağlantısını sağlar ve vücudun hareketlerini gerçekleştirmesinde en önemli görevi üstlenir. İskeletimizin her parçası kendi farklı görevini mükemmel bir şekilde yerine getirir.

Örneğin kafatası ve leğen kemiğinde olduğu gibi kemiklerin hareketinin sakıncalı olduğu yerlerde eklemler sabittir. Hareketin gerekli olduğu kalça veya omuz gibi yerlerde eklemler oynaktır. Boyun omurundaki kemikler, başın kendi eksenini etrafında 180 derece dönmeye imkân verecek şekilde yaratılmışlardır. Bu sayede aşağıyı, yukarıyı ve her iki yanımızı görmek için bütün vücudumuzu döndürmek gibi bir zahmete katlanmaksızın, sadece başımızı çevirmemiz yeterli olmaktadır. Yine örneğin akciğer ve kalp gibi organlarımıza yakın yerdeki kemikler bu organları koruyacak ve bu organların çalışmasını aksatmayacak şekilde yaratılmışlardır.

Bir betonarme binayı ayakta tutan kolon ve kiriş ne ise, insanı ayakta tutan iskelet sistemi de o demektir. Modern binalarda iske-

¹⁷ Bakara 2/259.

let sistemi bina ağırlığının %60-70'ini oluşturduğu halde, insan iskeleti, toplam insan ağırlığının %15 kadarını oluşturmaktadır. Bu hafif iskeletin dayanma gücü ise çok yüksektir. Mesela uyluk kemiği dikey vaziyette bir ton ağırlığı kaldırabilecek kapasitededir. Kemiklerimizde sağlamlık ve esneklik mükemmel ölçülerle buluşturulmuştur. Tüm bu ve benzeri oluşumlarda gerçeği görmekten kaçmayan ve inanmamak için inat etmeyen herkes için birçok delil bulunur.¹⁸

Her şeyi en güzel şekilde yaratan ve üstün sanatını yarattığı şeyler ile ortaya koyan Allah, insanlığa hidayet rehberi olmak üzere göndermiş olduğu son vahyi Kur'an'da yaratılışın hikmet ve inceliklerine dikkat çekerek inanmak ve tanıklık etmek isteyenler için delillerini mükemmel bir şekilde sıralamıştır. Akıl ve vicdan sahibi olan ve samimi bir şekilde inceleyerek değerlendirmek isteyen her insanın kolaylıkla tanıklık edeceği bu mucizevî ifadeler, inanan insanların imanlarını sağlam bir temele dayandırmalarını sağlarken diğer taraftan inkâr eden ya da şüphe duyanlar için Kur'an'ın Allah'tan geldiğinin en güzel delillerini içermektedir.

Parmak Uçlarındaki Mucize

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerimde "İnsan, kemiklerini kesin olarak bir araya toplamayacağımızı mı sanıyor? Evet, parmak uçlarını dahi düzenlemeye gücümüz yeter" buyurmaktadır.¹⁹

Peygamberimiz' in yaşadığı dönemin insanları için parmak uçları önemli bir şey ifade etmezdi. Ahirette insanı yeniden yaratacak olan Allah'ın parmak ucunun rastgele bir nokta değil, insanda önemli bir detay olduğuna işaret etmesi Kuran'ın bir mucizesidir. Ayrıca Yaratıcımız parmak ucunun bile önemsenmesi gerektiğinin dersini de vermektedir.

1856 yılında Genn Ginsen adında bir İngiliz, parmak uçlarındaki çizgilerin her insanda farklı olduğunu keşfetti. 1856 yılına kadar insanlar parmak ucunun önemli özelliğinden haberdar değillerdi. Tarih boyunca yaşamış tüm insanların parmak ucunun

¹⁸ Emre Dorman; *Allah'ın Parmak İzi* (İstanbul: Destek Yayınları, 2016), 113-116.

¹⁹ Kiyâmet Suresi 75/3-4.

farklı olduğunun anlaşılmasıyla, parmak ucunun adeta bir kimlik kartı olduğunun farkına varıldı. Daha sonra bu bilgi polis örgütlerince suçluların yakalanmasında veya tanınmayacak duruma gelmiş ölümlerin tespit edilmesinde kullanılmaya başlandı.

Parmak ucu öyle bir kimlik kartıdır ki aynı yumurta ikizlerinde bile farklıdır. Bu kimlik kartı asla sahtekârlık kabul etmez, elimizi değdirdiğimiz birçok eşyaya sahtekârlık kabul etmeyecek şekilde imzamız atar. Hiç kimse de bu imzamızın taklit edemez. Bu mührümüzün ne taklidi ne de inkârı söz konusudur. Ömür boyu bu mührü hiç kaybetmeden yanımızda taşırız. Üst deri yanmalarından ve yaralanmalardan yaşlanarak vücudumuzun şekil değiştirmesine kadar tüm etkenler mührümüzün orijinalliğini bozamaz. İki santimetrekarelik bir alanda milyarlarca değişik desenli, silinmez çizgiler halinde bir mühür gibi işleyen Yaratıcımız ne kadar da büyük bir kudrete sahiptir.²⁰

Eşler Halinde Yaratılma

Yapılan bilimsel araştırmalar tüm varlıkların bir çiftinin olduğunu ispatlamıştır. Kur'an'da bu durum şöyle vurgulanmaktadır.

“Yeryüzünün bitirdiklerinden, kendi benliklerinden ve daha bilmediklerinden bütün çiftleri yaratan çok yücedir”.²¹

“Düşünüp ibret almanız için her şeyi eşler halinde yarattık”.²²

Ayette geçen “ezvac” kelimesi “zevc”in çoğuludur ve “çift, eş” anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü gibi bu kelime çift oluşları ifade etmektedir. Evren'deki tüm maddelerin yapıtaşı atomlardır. Atom üzerindeki çalışmalar ilerledikçe var olan parçacıkların sırf protonlardan, nötronlardan, elektronlardan oluşmadığı, atomun sandığımızdan da kompleks, daha hassas, daha mükemmel bir yapısı olduğu anlaşılmıştır. Atomun küçük parçaları için bile eşler halinde yaratıldığı anlaşıldı. Protona karşı eşi anti-proton vardır. Elektronun karşı eşi pozitron vardır. Nötrona karşı eşi anti-nötron vardır.

²⁰ Günaydın Asan; *Beni Kandıramazsın*, 91-92.

²¹ Yasin 36/36.

²² Zâriyât 51/49.

Bu durum bize göstermektedir ki kâinattaki tüm varlıklar eşler halinde yaratılmışlardır ve Kur'an bunu bize 1400 küsur yıl önce bildirmiştir. Bu durum bize Kuran'ın bilimsel meydan okumasının güzel göstergelerinden biridir.²³

Hayvan ve Bitkilerin Yaratılışı ile İlgili Ayetler

Mühendis Arılar

Yüce Rabbimiz Kuran'da arılar hakkında şöyle buyurmaktadır:

“Rabbin dişi bal arısına vahyetti: Dağlarda, ağaçlarda, insanların kurdukları kovanlarda yuvalar edin”.²⁴

Kur'an, arının yaptıklarını anlatırken, fiil olarak dişi formunu kullanmaktadır. Arapçada fiiller dişiye ve erkeğe göre farklı çekilirler (başka birçok dünya dilinde de bu böyledir). Arının yaptıkları anlatılırken fiilin dişi formunun kullanması Kuran'ın saydığı eylemleri dişi bal arısının yaptığını göstermektedir. Bu yüzden ayeti “dişi bal arısı” diye çevirmek daha doğrudur.

Dişi bal arısının yaptıkları Kuran'da şöyle tarif edilmektedir: (Arapçada arının erkeği ve dişisi aynı şekilde yazılır, bu kelimenin ayrıca dişisi yoktur.)

Evini (kovanını) inşa etmesi.²⁵

Bal özünü toplamak için doğadaki faaliyeti.²⁶

Bal yapması.²⁷

Kuran'ın saydığı bu üç faaliyeti de dişi arı olan işçi arılar gerçekleştirilmektedir. Bu yüzden Kuran'da arıdan sonra gelen fiile dişilik takısı eklenmiştir. Kuran'ın saydığı bu faaliyetler ile erkek arıların hiçbir ilişkisi yoktur. Dişi olan işçi arılardan daha iri yapılı ve kocaman gözlü olan erkek arıların tek görevi genç ana arıyı dölemektedir. Yaz sonunda bu görevini yerine getiren erkek arılar dişi arılar tarafından kovandan atılır ve dişi arıların bakımıyla

²³ Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2005), 65.

²⁴ Nahl 16/68.

²⁵ Nahl 16/68.

²⁶ Nahl 16/69.

²⁷ Nahl 16/69.

yaşamaya alışkın oldukları için çok geçmeden açlıktan ölür.

Kuran'ın indiği dönemde insanların kovan içindeki iş bölümünün detaylarından, işçi arıların dışı olduğundan, kovayı inşa etmenin, bal yapmanın, bal yapmak için meyvelerin özünü toplamanın dışı-işçi arıların görevi olduğundan haberleri yoktu. Bu yüzden Kuran'ın dışı arının görevlerini sayarken fiili dışıye göre çekmesi ve erkek arıları bu görevlerden dışlaması mucizevi bir ifadedir.

Kur'an da dikkat çekilen dışı bal arısının yaptıklarını iyice incelediğimizde arının kabiliyetlerine şaşmamak elde değildir. Arının yaşayacağı evini (kovanı) oluşturması, bu evin içindeki petekleri inşa etmesi matematiksel bir deha gerektirmektedir.

Bal arıları milyonlarca yıldır peteklerini altıgen yapmaktadır (On milyonlarca yıl öncesine ait arı fosillerinden bu anlaşılmaktadır). Acaba neden bu şekil dikdörtgen, beşgen, sekizgen değil de altıgendir? Bunu araştıran matematikçiler birim alanın tamamen kullanılması ve en az malzemeyle petek yapılabilmesi için en ideal şeklin altıgen olduğunu ortaya koydular. Petekler üçgen ya da dörtgen olsaydı, boşluksuz kullanılabilecekti. Fakat altıgen hücreler için kullanılan malzeme üçgen ya da dörtgen için kullanılan malzemedan daha azdır. Diğer birçok geometrik şekilde ise kullanılmayan bölgeler ortaya çıkacaktı. Sonuç olarak altıgen hücre, en çok miktarda bal depolarken, yapılması için en az balmumu gereken şekildir. Dışı (işçi) arıların bu çalışmalarında en çok ilgi çeken durumlardan biri on binlerce işçi arının her birinin, birer tuğlacık bıraktığı bu yapının, geometrik ölçülere bütünüyle uyabilmesidir. Matematikçiler verilen belirli miktardaki balmumuyla yumurtdan çıkacak kurtçukları içine alabilecek daha geniş bir yer yapılamayacağını ispatlamıştır. Böylece işçi arılar belirli miktardaki gerekle, gereken büyüklükteki bir yapının en ekonomik biçimde nasıl yapılabileceğini göstermektedir.

Antoine Ferchault adındaki bir Fransız böcek bilgini, bunu "Arılar problemi" diye tanınan bir geometri problemi olarak ortaya koymuştur. Bu problem şudur:

“Tabanı birbirlerine göre eğimi aynı olan üç çeşit eşkenar dörtgen ile kapanmış düzgün altıgen bir dik prizma verilsin. Bu prizmanın toplam yüzey alanının en küçük değerde olması için eşkenar dörtgenler arasındaki açılar ne olmalıdır? “Biri Alman, biri İsviçreli, biri de İngiliz olan üç tanınmış matematikçi bu problemin çözümünü uğraştılar ve şu sonuca vardılar: $70^{\circ} 32'$ (70 derece ve 32 dakika). Gerçekten de bu, dişi bal arılarının yaptığı petek gözeneklerinin açısının tam tamına aynısıdır. İşçi arılarımız peteğin yapımına birkaç farklı noktadan başlarlar. İş ilerledikçe peteğin gözenekleri orta yerde birleşir. Kaynaşma noktasındaki peteklerin açıları kusursuzdur. Bu işçi arıların peteğin yapımına rastgele koyulmadıklarını, başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki uzaklıkları, arkadaşları olan diğer işçi arıların pozisyonlarını önceden çok ince bir şekilde hesapladıklarını ortaya koyar. En usta matematikçiler bile arının hesabının kusursuzluğunu $70^{\circ} 32'$ (70 derece ve 32 dakikayı) hesaplayarak ortaya koymaktadır. Fakat bu matematik profesörlerine elinize bir cetvel alın, bu açıları tam tutturarak bir altıgen çizin desek, hele hele bu hesapları yapan üç profesöre üçünüz ayrı yerden başlayarak altıgenler çizin, ortadaki altıgenler de tam düzgün, kusursuz olsun desek hiç şüphesiz bu kadar ince bir çizimi beceremezlerdi. Görülüyor ki arı hem büyük bir teorisyendir hem de müthiş bir pratisyendir. Teoride hesaplanması çok zor olanı hesaplamış, pratikte ise bizim el ve gözlerimizle tayin edemeyeceğimiz hassaslıktaki ölçüleri tutturmuştur.²⁸

Evrenin Yaratılışı

Evrenin yaratılışı ile ilgili Tek Tanrılı dinlerin ortaya koydukları çok önemli dört tane iddiaya dikkatleri çekmek gerekir. İnsanlık tarihinde bu dört tane iddianın hepsini birden sadece ve sadece tek Tanrılı dinler ortaya koyup savunmuşlardır. Tek Tanrılı dinlerin dört iddiası şöyledir:

1- Evren yoktan yaratılmıştır. Dolayısıyla madde ezeli değildir, yani başlangıcı vardır.

2- Evrenin yaratılışı belli aşamaların gerçekleşmesiyle, aşama-

²⁸Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 165.

lı-gelişmeci bir süreç takip edilerek gerçekleşmiştir.

3- Evren amaçsal olarak yaratılmış ve tasarımılanmıştır.

4- Evrenin başlangıcı olduğu gibi sonu da vardır. Günümüzde evren kıyamet sürecini yaşayacaktır.²⁹

Dış dünya ile alakalı olguları gözlemsel ve deneysel süreçlerden hareket eden yöntemlerle keşfetmeyi hedefleyen bilimsel faaliyetin en temel ön kabullerinden biri evrenin rasyonel, anlaşılabilir bir yapıda olduğudur. Evrenin anlaşılabilir olması için insan zihni tarafından anlaşılacak düzenliliklere, diğer bir deyişle yasalara sahip olması gerekmektedir. Eğer evren düzensiz, kaotik bir yapıya sahip olsaydı ya da evrendeki düzen insan zihninin sınırlarını aşacak kadar karmaşık olsaydı, diğer bir deyişle temel yapı bizim anlayış kapasitemizi aşsaydı bilimsel faaliyet mümkün olmazdı. “Evrenin rasyonel, anlaşılabilir yapıya sahip olması” bilimin en temel ön kabulü olmasına karşın evrenin en derin muammalarından biridir. Bilimsel faaliyet sürecinde böylesi bir ön kabule sahip olması üzerine hiç düşünmemiş olanlar çokça olsa da birçok önemli bilim insanı bu muamma karşısındaki şaşkınlıklarını açıkça ifade etmişlerdir.³⁰ Mesela ünlü fizikçi Albert Einstein evrenin anlaşılabilir olması konusunda şunları söylemiştir:

“Evrenin gerçek gizemi onun anlaşılabilir olmasıdır... Onun anlaşılabilir olduğu gerçeği mucizedir.”³¹

Kuran’da ise evrenin yaratılışı ile ilgili şöyle bir ayet bulunmaktadır: “O (Allah) evreni ve yeryüzünü yoktan yaratandır. O, bir işin olmasına karar verirse yalnızca ‘ol’ der, o da olur.”³²

Kur’an ayetlerindeki her ifade son derece incelik ile ifade edilmiştir. Bu da Kur’an’ın Allah sözü olduğunun açık delillerindedir. Bunlardan biri de Evren’in ve yeryüzünün yokluktan yaratıldığının ifade edildiği ayettir. Ayette geçen “ibda” kelimesi bir

²⁹ Caner Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2014), 9.

³⁰ Enis Doko, Caner Taslaman, *Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası*, (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017), 25.

³¹ Alice Calaprice, *The Quotable Einstein*, (Princeton University Press, Princeton, 1996), 197.

³²Bakara 2/117.

şeyin, herhangi başka bir şeyden değil, tam anlamıyla yoktan var edildiği anlamına gelir. Aynı zamanda bu kelime, bir şeyin bir örneğe göre değil de eşi ve benzeri olmadan yaratılması anlamına gelmektedir. Bu gerçek tarih boyunca Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e kadar gelen tüm peygamberlerin beraberlerinde getirmiş oldukları vahiylerde vurgulanmış olan bir mesajdır.

Ateist ya da materyalist görüş ise tarih boyunca maddenin sonsuzdan beri var olduğunu ve her şeyin kör tesadüflerin arka arkaya gelmesi ile oluştuğunu iddia etmiştir. Bilimsellikten ve mantiki açıklamalardan son derece uzak olan bu iddiayı savunmak olaylara sübjektif bakmanın ve tarafgir olmanın bir sonucudur.

Kur'an'ın vahyedildiği 7. yüzyılda ise bu bilimsel bilgileri bilinmek ya da tahmin etmek elbette mümkün değildir. Peygamberimizin çölde kurdurduğu ve bu gerçeklere tanıklık edebileceği bir gözlemevi yoktur. Kendisi de etrafındaki insanlar da kozmoloji hakkında bilgi sahibi değildir. Bu nedenle deizm ya da ateizmin iddia ettiği gibi Kur'an'ın Hz. Muhammed'in sözü olması mümkün değildir. Aklın ve mantığın gerektirdiği de budur. Ancak Allah, kıyamete kadar geçerli olacak mucizesini ortaya koyduğu Kur'an-ı Kerim'de bu ve benzeri gerçeklere dikkat çekerek insanların da zamanı geldiğinde bu gerçeğe tanıklık etmesini istemiştir.³³

Evrenin Genişlemesi

Evrenin genişlemesi de evrenin sonunun geleceğinin diğer bir ispatıdır. Kur'an-ı Kerim'de evrenin genişlemesi ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Bir ayette şöyle buyrulur.

"Ve Evren'i (göğü) kuvvetimizle kurduk, muhakkak ki onu genişletmekteyiz".³⁴

Nasıl bir Evren'de yaşadığımız tarih boyunca merak konusu olmuştur. Evren'in kökeni, yapısı ve işleyişine dair birçok iddia ortaya atılmıştır. Muhtemelen tarihte çok az konu bu kadar hararetle tartışılmış olunmasına rağmen görüş birliğine varılamamıştır. Aristoteles, Batlamyus, Giordano Bruno, Telesio Patrizzi, Galileo

³³Dorman; *Allah'ın Parmak İzi*, 62-63.

³⁴Zâriyât 51/47.

Galilei, Isaac Newton gibi Batı biliminin en büyük dehaları yapmış oldukları gözlemler, ortaya koymuş oldukları formüller ve bilimsel uğraşlarıyla Evren'in sınırlı-sonlu veya sonsuz olduğunu iddia etmiş, fakat hiçbiri genişleyen dinamik Evren modelini öngörememiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde Edwin Hubble, gelişmiş teleskopuyla yaptığı gözlemlerinde, tüm yıldız kümelerinin hızla birbirlerinden uzaklaştığını tespit etmiş ve böylece genişleyen dinamik Evren modeli ortaya konulmuştur. Ortaya konulan bu gerçek bir kez daha Kuran'ı tarihsel görüşler ve bilimin verileri karşısında haklı çıkarmıştır.

Evren'in genişlediği ilk kez 1900'lü yıllarda ortaya atılmıştır. 1900'lü yıllardan önce ise Kur'an dışında bu hakikati ortaya koyan başka bir kaynak yoktur. Bunu yanı sıra Einstein'in formülleri bizi uzayın genişlediği fikrine vardırıldığı gibi, uzayın genişlemesinin en sonuna dek geriye götürülmesinin sonucunda uzay yok olduğu için zaman kavramının da yok olacağına vardırır. Daha sonra Roger Penrose ve Stephen Hawking'in yaptığı matematiksel denklemlere dayalı teorik ispatları da bunu ortaya koymuştur.

Genişleyen evrenin karşılaştacağı iki tane son senaryosu vardır: Ya evren sürekli genişleyecek ve sonunda bir ısı ölümü yaşanacaktır. Buna Büyük Donma (Big Chill) denmektedir. Ya da çekim gücü bir noktada genişlemeye baskın çıkacak ve evren büzölmeye başlayıp sonunda bir tekillikle kaybolacaktır. Buna ise Büyük Çöküş (Big Crunch) denmektedir.

Bu senaryoların hangisi doğru olursa olsun evrenin bir sonunun olduğu görölmektedir. Binlerce yıldır tek Tanrı'lı dinlere karşı ateistler ve diğerleri, evrenin sonsuza kadar var olacağını iddia etmişler ve adeta kendi ölümlerine karşı teselliyi evrenin ebedi varlığında aramışlardır (Bu tesellinin bir kendini kandırma olduğu çok açıktır). Big Bang, tek Tanrı'lı dinlerin karşısındaki tüm bu sistemlerin yanlışlığını ilan etmiştir. Tarih boyunca bu çok önemli konudaki doğru tezi savunmanın ayrıcalığı da yine tek Tanrı'lı dinlere aittir.³⁵

³⁵ Dorman; *Allah'ın Parmak İzi*, 63.

Dünyanın Yuvarlaklığı

Dünyanın yuvarlaklığı ile ilgili Kur'an-ı Kerim'in Naziat sure-sinde şöyle buyrulmaktadır: "Ve yeryüzünü de yayıp yuvarlattı".³⁶

Dünya'nın küremsi bir şekle sahip olduğuna dair bilgiye Hz. Peygamberin dönemindeki insanlar elbetteki sahip değildiler. Dünya'nın yuvarlak olduğuna dair kanaatin ortaya konulması ve zamanla yaygın bir kabul haline gelmesi ise 16. yüzyıla dayanmaktadır. Kur'an ise daha 7. yüzyılda bu konuda da insanları doğru şekilde bilgilendirerek Kur'an'ın ilahi ve mucizevi mucizevî yönünü ortaya koymuştur. Örnek verilen ayetin Arapçasında geçen "dahv" kelimesinin köklerinden türetilen kelimeler "yuvarlaklık" ifade etmekte, "devekuşu yumurtası" gibi anlamlara gelmektedir. Dünya'nın şekli gerçekten de "dahv" kelimesinin ifade ettiği yuvarlaklığa, yumurta biçimine, devekuşu yumurtası şekline benzemektedir. Dünyamız aynı devekuşu yumurtası gibi geoittir. Yani tam düzgün küre olmayan, fakat küremsi, kutuplardan basık bir şekle sahiptir. İnsanlık tarihi boyunca Dünya'nın nasıl bir şekle sahip olduğu gibi merak edilen bir konunun Kuran'da açıklanmış olması Kur'an'ın insan sözü olamayacağına önemli delillerindedir.³⁷

Doğa Olayları

Depremler

Depremler ve yeryüzü hareketleri ile alakalı Kur'an-ı Kerim'de Zilzal suresinde şöyle buyrulur: Yerin o şiddetli depremle sarsıldığı, yerin ağırlıklarını dışarı atıp çıkardığı ve insan "buna ne oluyor?" dediği zaman işte o gün haberlerini anlatacaktır.³⁸ Arapça "zilzal", "deprem, sarsıntı" demektir. Yukarıda incelediğimiz ayetlerin geçtiği sure "Deprem (Zilzal) Suresi" olarak anılmaktadır. Temelde bu surenin kıyamet günündeki depremi anlattığı düşünülmektedir. Bu yaklaşım doğru gözükmele birlikte, ayetlerin genel olarak da depremi anlattığı göz önünde bulundurulmalıdır.

³⁶ Nâziat 79/30.

³⁷ Kur'an Araştırmaları Grubu, Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize, 105.

³⁸ Zilzâl Suresi 99/1-4.

Surenin 4. ayetinde oluşan depremin sonucunda insanların belli konulardan haberdar olmasından bahsedilmektedir. Deprem gibi korkunç bir afet insanların aklına ilk olarak mal ve can kayıplarını, büyük bir korkuyu, paniği getirmektedir. Deprem ve haberdar olma arasındaki bağlantı geçtiğimiz yüzyıla kadar yaşayan kişiler için kavranması çok zor bir ilişkidir. Fakat günümüzde biliyoruz ki yeraltı hakkında sahip olduğumuz birçok bilgiyi depremlere borçluyuz. Yerin ağırlıkları attığı Deprem (Zilzal) Suresi'nin 2. ayeti de ilginçtir. Bu ayette yerin ağırlıklarını atmasından bahsedilmektedir. Yıllarca insanlar depremde ağırlıklarının yeryüzüne çıkması ifadesiyle neyin anlatılmak istendiğini anlayamadılar. Bu yüzden bu ayeti ölümlerin diriltilmesi veya yeraltındaki hazinelerin yerin üstüne çıkması şeklinde yorumladılar. Son yüzyıllarda yapılan araştırmalar sonucunda yerin merkezinde ağır metallerin olduğu öğrenildi. Erimiş metalleriyle yeraltı, yer üstünden çok daha yoğun ve ağırdır. Bu yüzden yerin altındaki maddelerin yerin üstüne çıktığı çeşitli deprem türlerinde, gerçekten de yer ağırlıklarını dışarıya atmaktadır. Peygamberimizin yaşadığı çağda hiçbir insan, yerin altının daha yoğun ve ağır maddelerden oluştuğunu ve depremlerin sonucunda bunların yerin üstüne çıktığını bilemezdi.

Hatta o dönemde birçok insan Dünya'nın öküz ile balık üzerinde olduğuna inanıyor ve depremlerin bu balığın kuyruğunu sallaması sonucu oluştuğunu söylüyorlardı. (İbni Kesir'deki nakillerde bunun örneği görülebilir). Kuran'ın kendi döneminin hiçbir yanlış inancını savunmadan kendi çağının çok ilerisinde anlatımlar yapması, Kuran'ın büyüklüğünü, mucizevîliğini göstermektedir.³⁹

Gerek Kur'an hakkında gerek Evren hakkında bilgilerimiz arttıkça, Allah'ın hem sanatını hem de dininin ne kadar mükemmel olduğunu daha da iyi anlıyoruz.

"De ki: "Hiç bilenlerle, bilmeyenler bir olur mu?" Ancak akıl ve vicdan sahipleri öğüt alır".⁴⁰

³⁹ Kur'an Araştırmaları Grubu, Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize, 143-145.

⁴⁰ Zümer Suresi 39/9.

Denizler

Kur'an-ı Kerim'de denizlerle ilgili de gerek tuzlu su ile tatlı suyun karışmaması gerek derinliklerdeki karanlıklar hakkında çok dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır. Örneğin bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

“İki denizi salmıştır, birbirleriyle birleşiyorlar. Aralarında bir engel vardır, birbirlerinin sınırını aşmıyorlar”.⁴¹

“İki denizi birbiri üstüne salan o'dur. Bu tatlı ve ferahlatıcı, bu tuzlu ve acıdır. Ve ikisinin arasına karışmalarını önleyen bir sınır olarak engel koymuştur”.⁴²

Denizaltı araştırmaları ile ünlü Fransız bilim adamı Kaptan Jacques Cousteau denizlerdeki su engelleri ile ilgili yaptığı araştırmaların sonucunu şöyle anlatmaktadır: “Bazı araştırmacıların farklı deniz kütlelerini birbirinden ayıran engellerin bulunduğu dair ileri sürdükleri görüşleri inceliyorduk. Çalışmalar sonucunda gördük ki, Akdeniz'in kendine has tuzluluğu ve yoğunluğu var. Aynı zamanda kendine has canlıları barındırıyor. Sonra Atlas Okyanusu'ndaki su kütlelerini inceledik ve Akdeniz'den tamamen farklı olduğunu gördük. Hâlbuki Cebelitarık Boğazı'nda birleşen bu iki denizin tuzluluk, yoğunluk ve sahip olduğu hayatiyet açısından eşit veya eşite yakın olması gerekiyordu. Oysaki bu iki deniz, birbirine yakın kısımlarda bile ayrı yapılara sahiptiler. Bunun üzerine yapmış olduğumuz araştırmalarda bizi şaşkına çeviren bir durumla karşılaştık. Çünkü bu iki denizin karışmasına birleşme noktasında bulunan harika bir su perdesi engel oluyordu. Aynı türden bir su engeli 1962 yılında Alman bilim adamları tarafından Aden Körfezi ile Kızıldeniz'in birleştiği Mendep Boğazı'nda da bulunmuştu. Daha sonraki incelemelerimizde farklı yapıdaki bütün denizlerin birleşme noktalarında aynı engelin bulunduğu tanıklık ettik.” Kaptan Cousteau'yu şaşırtan bu durum, denizlerin birleşmesine rağmen farklı özelliklerini muhafaza etmeleri, Kuran'da 14 asır önceden söylenmiştir.

⁴¹ Rahmân 55/19-20.

⁴² Furkan 25/53.

Günümüzde hala pek çok insanın bile bilmediği bir bilgi olan denizlerin altının karanlık olduğu bilgisi Kur'an'da bize yüzyıllar önce bildirmiştir.

“Veya engin bir denizdeki karanlıklara benzer. Onu dalga üstünde dalga kaplıyor. Üstünde de bulut. Birbiri üstüne karanlıklar. Elini çıkartan neredeyse onu bile göremeyecek. Allah'ın ışık vermediğine hiçbir ışık bulunamaz”⁴³

Kuran'daki ayetler hem Evren hem de yaşam sürdüğümüz gezegenimiz hakkında vahyedildiği dönemde bilinmesi mümkün olmayan birçok gerçeği son derece özenle seçilmiş kelimeler ile ifade ederek zamanı geldiğinde bu gerçeklere tanık olan insanları kendisine hayran bırakır.

Bunlardan biri de denizlerin altındaki karanlıklara ve dalgalara dikkat çeken ayettir. Bilindiği gibi denizaltıların ilk defa yapılma girişimi 17. yüzyılda başlamış, sonraları günümüze kadar son teknoloji ile geliştirilmiştir. Günümüzdeki geliştirilmiş denizaltılarla denizlerin altındaki coğrafi yapı ve yaşam ile denizlerin derinlikleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkün hale gelmiştir. Tüm bu bilgilerin detaylı şekilde elde edilmesi son yüzyılların teknolojinin ürünü olan araçlarla mümkün olmuştur. Bu teknoloji kullanılmaksızın bir insanın, denizin 50 metre dibine inmesi ve bu seviye hakkında bilgi sahibi olması mümkün değildir.

Denizlerin 200 metre altına inildiğinde son derece karanlık bir ortam ile karşılaşılır. 1000 metre seviyesindeki derinliğin ise Dünya'nın en karanlık yeri olduğunu söylemek mümkündür. 200 metrenin altındaki ortamda ayetin ifadesine uygun bir şekilde gündüz dahi “elini çıkartanın neredeyse kendi elini göremeyeceği” bir ortam mevcuttur. Gerçekten de engin denizlerin ve okyanusların altı zifiri karanlık bir ortama sahiptir. Günün en aydınlık zamanında bile denizin 200 metre altı kapkaranlıktır.

Kuran'ın indiği dönemde, denizlerin altında böyle karanlık bir yapının olduğuna dair bilimsel veya gözlemsel bir bilginin mevcut olması mümkün değildir. Hatta günümüzde deniz kenarlarında

⁴³ Nûr 24/40.

yaşayan pek çok insan bile bu bilgiye sahip değildir. Ancak Kuran, ancak uydular aracılığıyla anlaşılabilir yeryüzündeki birçok gerçeğe uyduların olmadığı bir dönemde dikkat çektiği gibi, denizlerin altındaki ancak denizaltı ve benzeri aletlerle anlaşılabilir gerçeklere de denizaltı gibi araçların olmadığı ve bir insanın o kadar derinliğe dalabileceği bir teknolojinin bulunmadığı bir dönemde dikkat çekmektedir.

Denizlerin üstündeki dalgalar her birimizin şahit olduğu bir gerçekliktir. Ancak denizlerin altında da dalgalar olduğu birçok kişi tarafından bilinmemekte ve denizlerin alt kısımları durgun zannedilmektedir. Bu yüzden ayette ifade edilen “dalga üstünde dalga” ifadesinin ne anlama geldiği ilk başta anlaşılabilir. Bilindiği gibi özellikle derin denizlerin alt kısımları, üst kısımlarından çok daha fazla yoğundur. Bu yoğunluk farklılığından dolayı denizlerin altında tabakalar ve iç dalgalar oluşmaktadır. Bu dalgalar da yüzey dalgaları gibi hareket ederler. Bu içdalgaların varlığı ise ilk defa 1900 yılında keşfedilmiştir. Denizin içinde oluşan bu dalgalar tam da ayette ifade edildiği gibi “dalga üstünde dalga” şeklinde bir yapıya sahiptir. Engin denizlerin dibindeki zifiri karanlığın içindeki iç dalgalar, yüzeydeki dalgalar ile üst üste gelmektedir.⁴⁴

Kur'an'daki tarihsel ve bilimsel hataları bulmak için Kur'an'ı araştıran Kanadalı matematikçi ve ilahiyatçı Gary Miller, Kur'an'da asla bilimsel ve tarihsel bir hata olmadığını görünce Müslüman olmuş bir bilim adamıdır. Kendisi daha sonra “The Amazing Qur'an” (Eşsiz Mucize Kur'an) adlı bir kitap yazmıştır. Kitabında, Kur'an'ın eşsiz bilimsel açıklamalarından bahseden yazar, denizler hakkındaki ifadeleri şöyledir; Kur'an hakkında bazı insanların aklına gelen şudur ki onlara göre bu kitap çölden gelen eski bir kitap olduğu için-onun mutlaka çölden bahsetmesinin gerekli oluşudur. Tamam, Kur'an çölden bahsediyor, onun ifade üslubu bazen çölü tasvir ediyor; fakat O Kitap aynı zamanda denizlerden de söz ediyor, öyle ki, Onun üslubu denizdeki şiddetli

⁴⁴ Dorman; *Allah'ın Parmak İzi*, 83-84.

fırtınayı hissettirecek şekilde akıyor.

Birkaç yıl önce, Toronto (Kanada) şehrinde yat limanı (marina) ticareti yapan ve hayatını denizlerde geçiren bir denizcinin haberi yayıldı. Bir Müslüman, bu denizciye, okuması için bir Kur'an'ı Kerim tercümesi hediye etmişti. Bu deniz taciri, İslam tarihi hakkında hiçbir bilgiye sahip değildi. Fakat Kur'an'ı okuyunca ondan son derece etkilenmişti. Kur'an'ı tekrar, kendisine hediye eden Müslümana getirdi ve "Muhammed bir denizci miydi?" diye sordu. Zira denizci, Kur'an'ın denizin üzerindeki fırtınayı tasvir edişinden müthiş derecede etkilenmişti. Kendisine "hayır, Muhammed gerçekten hayatını çölde geçirdi" dendiğinde bu cevap ona yetmişti, vakit kaybetmeden İslam'ı kabul etti.

Bu denizci Kur'an'ın tasvirinden son derece etkilenmişti, çünkü kendisi denizdeki fırtınaları yaşayan biriydi ve denizdeki bu fırtınayı yazıya döken birinin de aynı şekilde bu fırtınayı yaşaması gerektiğine inanıyordu. Zira "Yahut o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları engin okyanustaki yoğun karanlıklar gibidir. Öyle bir okyanus ki onu, dalga üstüne dalga kaplıyor; o dalgaların üstünde de bulutlar bulunuyor. O bulutların üstünde de karanlıklar. Bu esnada insan elini çıkarıp bakmak istese karanlıktan onu dahi göremez"⁴⁵ ifadesindeki tasvir bir kimsenin denizdeki fırtınayı zihninde tasarlayarak yazabileceği bir şey değildi. Bu tasvir daha ziyade denizdeki fırtınanın nasıl olduğunu gayet iyi bilen biri tarafından yazılmış olmalıydı. Bu misal Kur'an'ın belli bir yere ve zamana bağımlı olmadığını gösteren örneklerden biridir.⁴⁶ Yüce Allah'ın buyurduğu gibi " O Kitap (Kur'an) ki onda asla şüphe yoktur. O muttakiler için bir yol göstericidir".⁴⁷

Dağlar

Kuran'da dağlar hakkında da çok ilginç ayetler bulunmaktadır. Örneğin bir ayette dağların dünya üzerinde kazık görevi üstlendiği söylenmektedir.

⁴⁵ Nur 24/40.

⁴⁶ Gary Miller, *Eşsiz Mucize Kur'an*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2006), 21-23.

⁴⁷ Bakara 1/1.

“Yeryüzünü bir döşek yapmadık mı? Dağları da birer kazık?”⁴⁸

Kuran'da birçok ayette dağlara dikkat çekilir. Bu ayet de söz konusu ayetlerden biridir ve görüldüğü gibi ayette dağlar, kazıklara benzetilmektedir. Bu benzetmenin mucizevî yönünün açığa çıkması ise ancak son yüzyıldaki jeolojik bulgular sayesinde olmuştur. Tıpkı bir ağacın toprağın altındaki kökleri gibi dağların da kökleri bulunmaktadır. Üstelik dağların kökleri, yeryüzünde görünen kısımdan çok daha büyük ve yerin altında görünmez bir özelliktedir. Dağların yerin altındaki kökleri, yerüstünde görünen kısmının 10-15 katına kadar çıkabilmektedir.

Örneğin Dünya'nın en yüksek noktası kabul edilen ve yerin üstündeki uzunluğu 9 km olan Everest Tepesi'nin yerin altındaki kökü 125 km civarındadır. Bir kazığın çakıldığı yerde sabit durabilmesi ve fonksiyonlarını yerine getirmesi için kazığın yerin altına saplanan kökü nasıl önemliyse, bir dağ için de yerin altındaki kökü aynı şekilde önemlidir. Değil peygamberimizin döneminde, bundan birkaç yüzyıl önce bile dağların köklerinin olduğunu bilmek mümkün değildi. Bu yüzden Kur'an'ın kazık örneğinden hareketle dağlar ile ilgili yapmış olduğu benzetme, son derece incelikle seçilmiş bir benzetmedir.

Günümüzde jeolojideki yeni bulgular ışığında yazılan kitaplarda son derece önemli olan bu vurgunun yapıldığı görülebilir. Bilimler Akademisi başkanı ve Amerika'nın eski başkanlarından Jimmy Carter'ın bilimsel konulardaki danışmanı olan Frank Press'in *The Earth (Yeryüzü)* isimli kitabı bunlardan biridir. Dr. Press bu kitabında dağları, kökünün çoğu toprağın derinliklerinde olan bir çiviye benzetir. Dr. Press dağların fonksiyonlarını detaylı bir şekilde anlatır ve onların yerkabuğunu stabilize etmekteki önemli rollerine dikkat çeker.⁴⁹ Bu bilgi, Kur'an'ın 14 asır önce verdiği bilgi ile tam olarak aynıdır:

⁴⁸ Nebe 78/6-7.

⁴⁹ Günaydın Asan; *Beni Kandıramazsın*, 104.

“Onları sarsmasın diye yeryüzüne dağları yerleştirdik”.⁵⁰

Rüzgârlar

Kuran’da rüzgârların fonksiyonları ilgili ayetlerde bulunmaktadır. Ayetlerden biri şöyledir: “Rüzgârları aşılایıcılar olarak gönderdik”.⁵¹

Hem Dünya’nın içindeki fiziksel oluşumlar üzerine yapılan araştırmalar hem de bitkiler üzerine yapılan araştırmalar, rüzgârların aşılایıcı özelliğinin önemini göstermiştir. Görüldüğü gibi Kuran’da, yaşamımız için gerekli olan rüzgârlara dikkat çekilmiş ve rüzgârların aşılایıcı özelliği vurgulanmıştır. Rüzgârlar, bitki tozlarını bir yerden başka bir yere taşıyarak bitkilerin üremesinde önemli rol oynarlar. Bununla birlikte rüzgârlar, yağmurun yağabilmesi için yağmur bulutlarını da aşarlar. Böylece rüzgârlar aşılایıcı fonksiyonlarıyla Dünya’daki yaşam için olmazsa olmazlar listesindedir.

Dünya’nın dönüşünden, üzerindeki yer şekillerinden, alçak ve yüksek basınç alanlarına kadar birçok faktör rüzgârların oluşumunda etkilidir. Rüzgârların, taşıdıkları parçacıklar ile havada serbest şekilde bulunan su buharını aşılamaları sayesinde bulutlar oluşur. Şayet rüzgârlar bu görevlerini yerine getirmeselerdi, yağmur yağdıran bulutlar oluşamazlardı. Yağmur olmayınca da yaşam mümkün olmazdı. Rüzgârların görevleri bununla sınırlı değildir. Atmosferde tonlarca ağırlığa sahip bulutların sürüklenmesi ve hava ile sürtünen bulutlarda negatif ve pozitif elektrik yükleriyle aşılamanın oluşması da rüzgârlar sayesinde.

Rüzgâr hem kudrettir hem sanattır hem de matematik ve ilimdir. Bu kudret ve ilim, yaşadığımız Evren’deki tüm oluşumların nasıl mükemmel şekilde planlandıklarını ve hiçbirinin başıboş olmadığını haykırmaktadır. Böylece aklını kullanmak ve anlamak isteyenler için Allah’ın eşsiz sanatını ortaya koyan deliller sunmaktadır.⁵²

⁵⁰ Enbiyâ 21/31.

⁵¹ Hicr 15/22.

⁵²Günaydın Asan; *Beni Kandıramazsın*, 106.

Sonuç

İnsanoğlu yaratılmışlar arasında akıl ve irade sahibi olan yegâne varlıktır. İnsanı da diğer varlıklardan farklı kılan en önemli özelliği budur. Şayet insan aklını ve iradesini doğru şekilde kullanır ise yaratılmışların en üstünü olmayı hak eder. Yaratılış itibarı ile Allah'a inanmaya meyilli yaratılan insan gerek tefekkür ederek gerekse bilimsel sonuçların getirdiği yoldan doğru olarak giderek Allah'ı bulabilir. Yeter ki objektif ve tarafsız hareket edebilsin. Kur'an'da Hz. İbrahim kıssasının anlatılarak akli kullanmaya sürekli vurgu yapılmasının nedenlerinden biri de bu olsa gerektir.

Allah, insanlığa hidayet rehberi olmak üzere göndermiş olduğu son vahyi Kur'an'da yaratılışın hikmet ve inceliklerine dikkat çekerek inanmak ve tanıklık etmek isteyenler için delillerini mükemmel bir şekilde sıralamıştır. Akıl ve vicdan sahibi olan ve samimi bir şekilde inceleyerek değerlendirmek isteyen her insanın kolaylıkla tanıklık edeceği bu mucizevî ifadeler, inanan insanların imanlarını sağlam bir temele dayandırmalarını sağlarken diğer taraftan inkâr eden ya da şüphe duyanlar için Kur'an'ın Allah'tan geldiğinin en güzel delillerini içermektedir. Allah'ın gönderdiği sistem olan din, Allah'ın Evren'e koyduğu kuralları ifade eden bilim ile asla çatışmaz. Bu nedenle Kuran'da hiçbir kitapta bulunamayacak kadar kendine güven vardır. Çünkü içeriğindeki bilgiler tüm zamanları ve mekânları aşan evrensel bilgilerdir. Bu noktada Kur'an, benzersiz bir güvenle insanlara şöyle seslenir:

“Yoksa “O’nu, O uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Öyleyse, haydi onun benzeri uydurulmuş on sure getirin, eğer doğru sözlülerseniz! Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın.”

“Eğer size cevap veremedilerse, artık bilin ki, o ancak Allah’ın bilgisiyle indirilmiştir ve O’ndan başka Tanrı yoktur. Artık Müslüman oluyor musunuz?”⁵³

Son olarak şunu söylemek gerekir ki; Bir insan Allah'ın varlığı ile ilgili hangi delilleri incelerse incelesin sonuçta Allah'ın varlığına kaçınılmaz olarak ulaşacaktır. Yeter ki bulmak istesin.

⁵³ Hûd 11/13-14.

Kaynaklar

- Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2010.
- Calaprice, Alice; *The Quotable Einstein*, Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Doko, Enis & Taslaman, Caner, *Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası*, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017.
- Dorman, Emre, *Allah'ın Parmak İzi*, İstanbul: Destek Yayınları, 2016.
- Günaydın Asan, Sonnur; *Beni Kandıramazsın: Ateizm ve Deizm'deki Mantık Aldatmacaları*, İstanbul: Bilimkent Yayınları, 2019.
- Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an: Hiç Tükenmeyen Mucize*, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2005.
- Miller, Gary, *Eşsiz Mucize: Kur'an*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2006.
- Sürmeli Mehmet, *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Taslaman, Caner, *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2014.
- Taslaman, Caner, *Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı*, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016.
- Yaran, Cafer Sadık, *Din Felsefesine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012.